

ZABUDNUTÝ CINTORÍN KAKATHU OBJAVENÝ?¹

Noémi BELJAK PAŽINOVÁ – Soňa ŠALIOVÁ

BELJAK PAŽINOVÁ, Noémi - ŠALIOVÁ, Soňa. Kakath forgotten cemetery discovered? The contribution focuses on so far unpublished archaeological site in Štúrovo. It was excavated by the Department of Archaeology of the Constantine the Philosopher University in Nitra during rescue archaeological excavation in 2009. It is represented by five inhumation graves from the High Middle Ages/Modern Age examined on the northern edge of town Štúrovo near the Danube river bank. The paper contains an analysis of the excavation units, and also seeks historical interpretation of the studied source.

Keywords: Štúrovo, excavation, inhumation graves, cemetery, medieval Kakath, Modern Age;

Kľúčové slová: Štúrovo, výskum, kostrové hroby, cintorín, stredoveký Kakath, novovek;

ÚVOD

Mesto Štúrovo (okr. Nové Zámky) ležiace pri sútoku Hrona a Dunaja v juhovýchodnom cípe Podunajskej pahorkatiny patrí z hľadiska archeologických prameňov k bohatej oblasti, ktorá bola osídlená od praveku takmer nepretržite až do súčasnosti. Preto nie je prekvapujúce, keď sa pri rôznych stavebných práciach a aktivitách v meste i v okolí často objavia nové archeologické nálezy a lokality, ktoré dopĺňajú bohatú mozaiku dejín územia.

Doposiaľ neznámu lokalitu sa podarilo zdokumentovať aj v rámci záchranného archeologického výskumu realizovaného Katedrou archeológie Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Polykultúrne nálezisko je situované priamo v Štúrove, v blízkosti dunajského brehu, a skúmané bolo v roku 2009 v rámci výstavby polyfunkčného komplexu Rezidencia Sobieski. Článok si kladie za cieľ analyzovať preskúmané nálezové situácie a pokúsiť sa interpretovať dejinné súvislosti odkrytých prameňov.

Jubilant, ktorému je venovaný tento príspevok, je rodákom zo Štúrova. Tu prišiel prvýkrát do kontaktu s archeológiou, tu si ju zamiloval a následne sa jej venuje celý život. Považujeme preto za milú povinnosť publikovať práve touto formou tieto dosiaľ neznáme archeologické pramene zo Štúrova a jeho okolia. Tento zámer ešte znásobuje skutočnosť, že lokality boli skúmané pracoviskom², ktoré jubilant 18 rokov úspešne budoval a viedol.

ARCHEOLOGICKÉ NÁLEZISKÁ V ŠTÚROVE

K najstarším archeologickým lokalitám na území mesta patrí neolitická osada kultúry s mladšou lineárной keramikou a želiezovskej skupiny, doložená archeologickým výskumom J. Pavúka v rokoch 1965 – 1967. Osada sa nachádzala na vysokej terase dunajského brehu v bezprostrednej blízkosti areálu bývalej celulózky (Farkaš 2002; Pavúk 1982; 1989; 1994). Lokalita dodnes patrí k najrozsiahlejším preskúmaným neolitickej sídliskám (31 kolových domov) na Slovensku. Z tejto polohy boli získané aj eneolitické nálezy bolerázskej skupiny (Nemejcová-Pavúková 1979, 5-13; 1984).

¹ Tento príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0208/15: „Človek a hory v priebehu času – od pravekých hradísk k stredovekým hradom“.

² Výskum v Štúrove realizovali Noémi Beljak Pažinová a Zuzana Borzová so študentmi Katedry archeológie Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre (Pažinová/Borzová 2009).

Nové lokality boli zaznamenané počas prieskumu v roku 1974 v časti Obid: poloha Lesklý jarok – nálezy neskorobronzových a stredovekých črepov; poloha Pod Konopnicami – fragmenty mladšej lineárnej keramiky, ďalej z neskorej doby bronzovej a ojedinele aj laténska i slovanská keramika; z ďalších piatich nálezísk pochádzali fragmenty zo staršej i neskorej doby bronzovej, z doby rímskej i včasného stredoveku. Sídliskové objekty sa črtali v severozápadnej časti hospodárskeho dvora na Obidskej pustatine, ktoré boli na základe zberového materiálu datované do mladšej doby bronzovej (*Pavúk/Romsauer 1975, 77*).

V Obide, poloha Ökor, bol už v roku 1963 záchranný výskum, keď sa preskúmala časť pohrebiska z doby avarského kaganátu (35 hrobov a dva sídliskové objekty; *Zábojník 1982, 305*). Pokračovanie výskumu prinieslo odkrytie ďalších 44 hrobov s rôznymi typmi drevených konštrukcií (*Zábojník 1982, 305*) a nový nálezový materiál ako zbrane, šperky, prasleny (*Zábojník 1984, 225*). Na lokalite sa nachádzali aj sídliskové objekty obytného charakteru (*Zábojník 1985, 257*). Keramiku na základe typickej profilácie a spôsobu výroby datuje J. *Zábojník* (1988, 406) do 7. – 8. storočia. Objavené avarske pohrebisko sa v roku 1994 aj letecky zameralo a okrem pohrebiska sa zistilo i niekoľko tmavších línii rôznej šírky (*Hanzelyová/Kuzma/Rajtár 1996, 84*).

V roku 1984 bol v Štúrove zrealizovaný ďalší záchranný výskum, ktorý bol vyvolaný zemnými prácami v súvislosti s výstavbou silážnej jamy na hospodárstve Obidská pustatina (*Ožďáni 1985, 182*). Tu k najstaršiemu sídliskovému horizontu patrí hliník datovaný do eneolitu (koniec bolerázskej skupiny). Výskum sa však koncentroval hlavne na osídlenie z obdobia staromohylového stupňa karpatskej mohylovej kultúry. Ojedinelý bol objav sídliskového objektu sekundárne využitého ako hrobová jama s dvomi detskými kostrami a s keramickými príďavkami, ktoré boli rámcovo datované do stupňa BB1 (*Ožďáni 1985, 183*). Počas záchranného výskumu bola preskúmaná aj germánska osada s chatami s kolovou konštrukciou dobre datovaná terrou sigillatou z Lezoux, ktorá zanikla v období okolo markomanských vojen (*Beljak 2010, 136-139*). Na lokalite bolo zastúpené aj včasnostredoveké osídlenie s obytnými chatami s kamenným kozubom, obilnicovými sýpkami a odpadovými jamami datované do 9. – 10., prípadne 11. storočia (*Ožďáni 1985, 183*). Aj druhá výskumná sezóna v polohe Obidská pustatina priniesla rôznorodé objekty z praveku (neolit – kultúra s lineárной keramikou, stredná doba bronzová, latén) a zo včasného stredoveku (*Ožďáni 1986, 177*). Z rovnakej polohy pochádzajú z aktivít nelegálnych hľadačov pokladov aj nálezy zlomkov bronzových kosákov a kopije, ktoré potvrdzujú datovanie osídlenia do začiatku doby bronzovej až strednej doby bronzovej (*Ožďáni 2011, 201*). Okrem záchranných výskumov sa na lokalite Štúrovo, časť Obid, realizoval aj geomagnetický prieskum, ktorý potvrdil magnetické a odporové anomálie, ktoré môžu znamenať archeologické objekty (*Tirpák 1982, 227*).

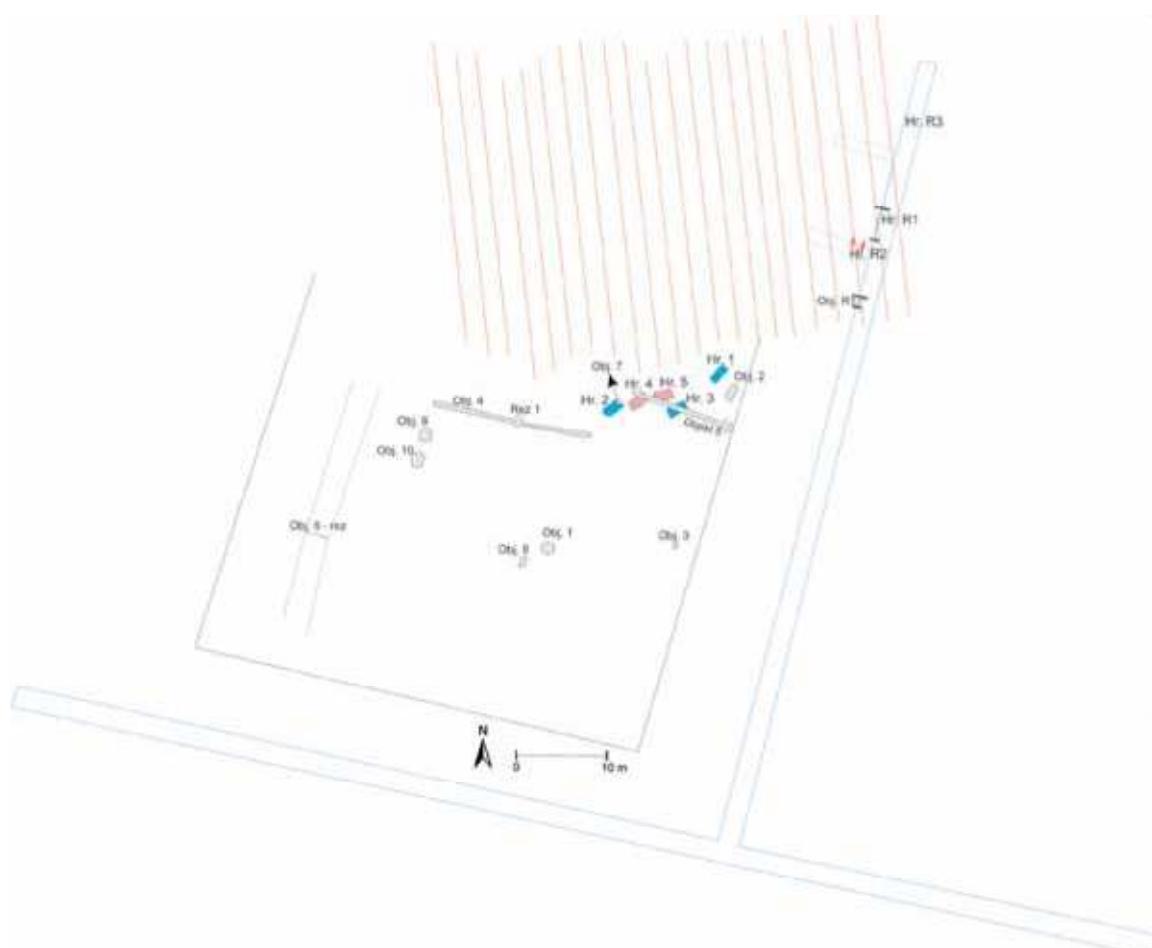
V rámci dosiaľ skúmaných germánskych osád ležiacich v blízkosti severopanónskeho limitu mimoriadne významné postavenie má osada v Štúrove, v polohe Vojenské cvičisko, situovaná severne od dnešného Štúrova. Záchranný výskum v rokoch 1956 a 1957 uskutočnil T. Kolník, ktorý odkryl desiatky objektov z doby rímskej a obdobia sťahovania národov (o. i. aj 12 chát; *Beljak/Kolník 2008; Kolník 1962, 357-362*). Priestor germánskej osady bol značne narušený avarsko-slovenským pohrebiskom (280 hrobov; *Točík 1968*) a vojenskými cvičnými zákopmi. Za zmienku stojí aj predierkovaný denár Konštantína I. z hrobu 261 z pohrebiska z doby avarského kaganátu skúmaného ešte v roku 1957 (*Kolníková 1981, 147*).

Významné svedectvo novovekých dejín Štúrova sa podarilo nedávno zaznamenať nedeštruktívnym leteckým prieskumom I. Kuzmovi (*Kuzma/Bartík 2013, 143; 2015, 146, 147*), ktorý v roku 2009 v polohe Valy pod vrškom prvýkrát v celom priebehu nasnímkoval zemné opevnenie, tvoriace predsunutú obranu Ostrihomu v čase tureckých vojen v 16. – 17. storočí.

A napokon najvýznamnejšie numizmatické nálezy, ktoré boli objavené v rokoch 2005 – 2010 v Štúrove a jeho najbližšom okolí len nedávno publikoval J. Hunka (2016).

Obr. 1. Štúrovo, Sobieskeho ulica. Parcelsa č. 166/27.
Červenou farbou značená skúmaná polykultúrna lokalita. Autor: N. Beljak Pažinová

Obr. 2. Štúrovo, Sobieskeho ulica. Parcelsa č. 166/27. Plán výskumu s preskúmanými objektmi.
Farebne (modré – muži, ružové – ženy) značené vykopané hroby. Červeným šrafováním zakreslené
predpokladané pokračovanie pohrebiska. Autor plánu: M. Borza, doplnila N. Beljak Pažinová

POLYKULTÚRNE OSÍDLENIE NA ULICI SOBIESKEHO V ŠTÚROVE

Záchranný archeologický výskum vyvolaný zemnými prácami pri príležitosti výstavby polyfunkčného objektu Rezidencia Sobieski na ulici Sobieskeho sa uskutočnil v južnej polovici parcely č. 166/27 v severovýchodnej časti katastrálneho územia Štúrova (obr. 1). Pôvodný plán staviteľa bolo zastavať celú parcelu. Pred začiatkom zemných prác sa však ukázalo, že bude realizovaná len prvá etapa výstavby, t. j. aj archeologický výskum sa uskutočnil len v tej polovici parcely, ktorá bola ohrozená stavebnou činnosťou. Už pri začisťovaní a vyravnávaní plochy sa črtali archeologické objekty (obr. 2), ktoré sa veľmi dobre rysovali v piesčito-hlinitom podloží a viditeľné boli v hĺbke 0,5-0,7 m od súčasnej úrovne terénu. K najstarším nálezom patria dve sídliskové/odpadové jamy (obj. 9 a 10), ktoré vďaka bohatej materiálnej (hlavne keramickej) náplni boli datované do bolerázskej skupiny badenskej kultúry, čím veľmi dobre korešpondujú s v minulosti zaznamenaným paralelným osídlením v ďalších častiach Štúrova a jeho okolia (Nemejcová-Pavúková 1973, 300; 1979). Oba nálezové celky boli samostatne spracované a publikované v rozsiahлом článku (Pažinová/Chmelo 2012, 53-90).

Ďalšie stopy osídlenia na polohe je možné radíť do vrcholného stredoveku až novoveku. Objavených bolo deväť druhovo odlišných objektov, ktoré poukazujú na nie veľmi intenzívne predchádzajúce hospodárske využitie plochy južnej polovice parcely. Opisy týchto s veľkou pravdepodobnosťou novovekých jám boli v minulosti už taktiež publikované (Borzová/Pažinová 2014, 70, 71). Vo väčšine prípadov išlo o odpadové jamy (obj. 1-3) a žľabové systémy (obj. 4-6). V jednom prípade bol zaznamenaný pohreb zvieraťa (*canis familiaris* – obj. 8).

Najväčším prekvapením pri výskume parcely bolo identifikovanie rozsiahleho kostrového pohrebiska, z ktorého bolo zdokumentovaných päť kompletných a tri porušené hroby. Ich rozbor a vyhodnotenie zatiaľ zverejnené neboli.

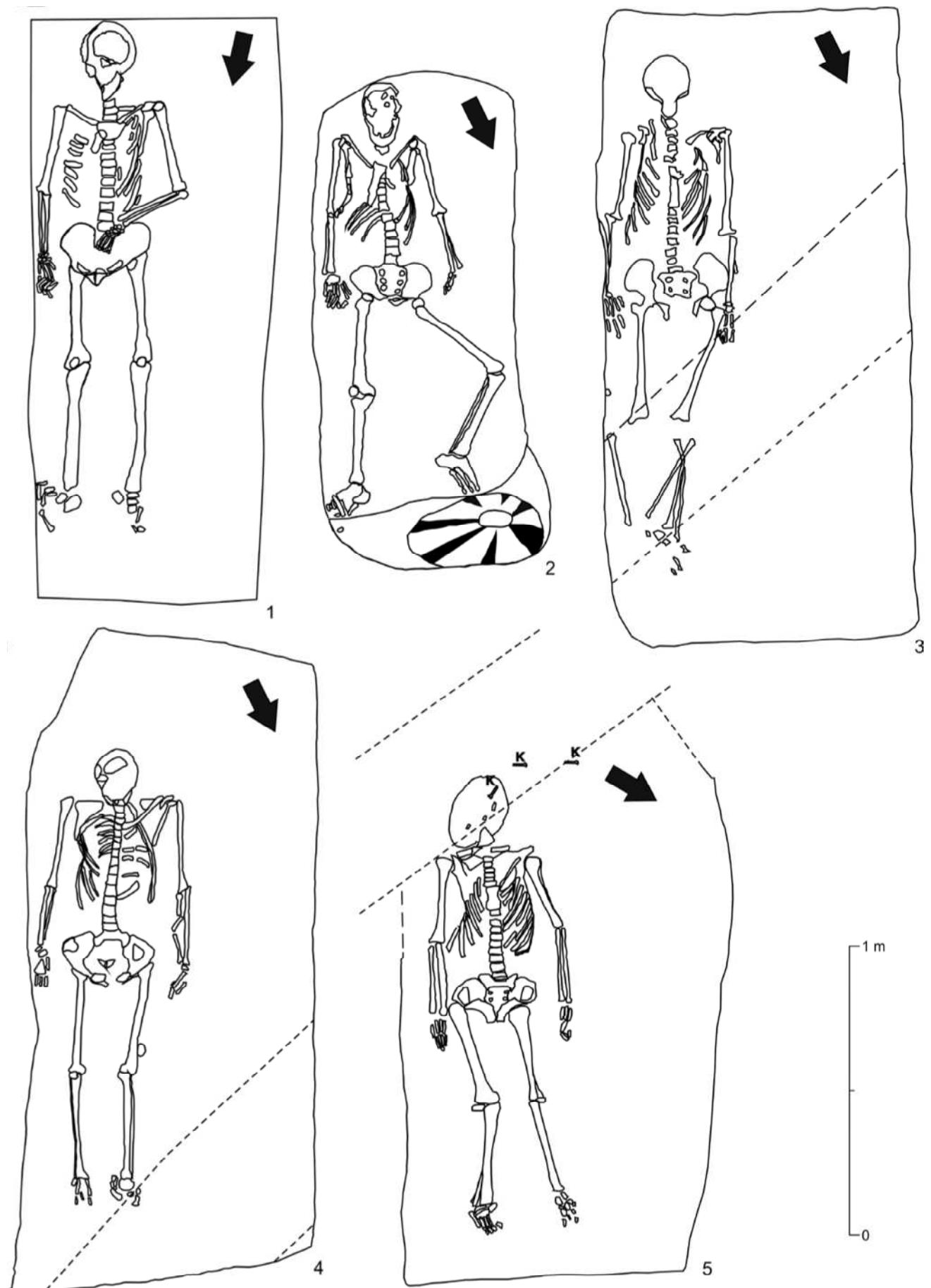
Kostrové pohrebisko

V severovýchodnej časti skúmanej plochy (južnej polovice parcely č. 166/27, k. ú. Štúrovo) sa po odbagrovaní 0,6 m hrubej piesčito-hlinitej vrstvy pri zarovnávaní terénu postupne začali črtať výrazné obrysy hrobových jám. V niektorých prípadoch so stopami po vydrevení, resp. rakvách. Kompletnie preskúmaných bolo päť bezprostredne ohrozených hrobov s pomerne dobre zachovanou kostrou vrátane lebky pochovaných jedincov. V prípade štyroch hrobov (hroby č. 2-5) bolo zaznamenané mladšie porušenie hrobovej jamy vrátane kostry jedincov výkopom spodnej časti žľabu (objekt 5), ktorý bol zaznamenaný v dĺžke 5,2 m a polohu pretínal od juhovýchodu na severozápad. Šírka žľabu v hornej časti bola 0,7 m, jeho steny sa postupne zužovali k oblému dnu (šírka 0,14 m) v hĺbke 0,7 až 0,8 m. Žľab tvorilo osem vrstiev výplne, bez archeologických nálezov.

V severnej časti parcely č. 166/27 (smerom k blízkemu lesíku, resp. Kamenickej ceste) boli v niekoľkých miestach jemne začistené aj stavbou neohrozené úseky, aby sa čo najlepšie odhadol rozsah lokality. Ukazuje sa, že v severovýchodnej časti Štúrova medzi dnešnou ulicou Sobieskeho a termálnym kúpaliskom Vadaš bolo v minulosti rozsiahle pohrebisko, v ktorom našlo posledný odpočinok najmenej niekoľko desiatok osôb. Výskumom sa podarilo zachytiť len južný okraj pohrebiska, hroby ale jednoznačne pokračovali aj v miestach mimo realizovaných stavebných zásahov.

Popis odkrytých hrobov:

Hrob 1 (obr. 3: 1) obsahoval drevenú rakvu, ktorej pozostatky boli viditeľné v pôdoryse pri odbagrovaní zeminy. Hrobová jama bola tvaru takmer pravidelného obdĺžnika s rozmermi: hĺbka 0,18 m, dĺžka 2,02 m, šírka 0,85 m. Telo jedinca bolo uložené pri východnej strane hrobovej jamy. V hrobe sa nachádzala dobre zachovaná kostra dospelého jedinca v pietnej polohe na chrbte s hlavou v juhovýchodnej časti hrobu. Pravá ruka jedinca bola vystretá popri tele, ľavá ruka bola ohnutá a uložená na brucho. Z lebky chýbala tvárová časť, /38/

Obr. 3. Štúrovo, Sobieskeho ulica. Parcela č. 166/27. Vykopané hroby: 1 – hrob 1; 2 – hrob 2; 3 – hrob 3; 4 – hrob 4; 5 – hrob 5 (K – klinec). Autor: N. Beljak Pažinová, Z. Borzová

ktorá bola rozpadnutá. V zásype hrobovej jamy v mieste medzi kolenami sa nachádzali dva črepy bez výzdoby (stredovek?).

Hrob 2 (obr. 3: 2) obsahoval drevenú rakvu, ktorej pozostatky sa pri odkrývaní rozpadli. Hrobová jama tvaru nepravidelného obdĺžnika bola hlboká 0,19 m, dlhá 1,7 m a široká 0,8 m. V hrobe bol pietne pochovaný jedinec so silne poškodenou lebkou ležiaci na chrbte s hlavou v juhovýchodnej časti hrobu a rukami vystretymi popri tele. Výrazné a dobre zachované mal dlhé kosti končatín a panvy. Ľavú nohu mal jemne pokrčenú v kolene. V zásype hrobovej jamy sa nenašiel žiadny hnuteľný nález. Severná časť hrobovej jamy bola poškodená jamou oválneho pôdorysu (objekt 7) o veľkosti (dĺžka × šírka × hĺbka) 52 × 25 × 25 cm. Jej steny sa postupne zužovali k takmer okrúhlemu dnu s priemerom 10-12 cm. Jama hrob narušovala, čo je viditeľné na polohe dolných končatín pochovaného. Výplň objektu tvorila kompaktná sedo-sivá hlina. Vo výplni jamy sa nenašli žiadne nálezy.

Hrob 3 (obr. 3: 3) bol v mieste dolných končatín dospelého jedinca ležiaceho na chrbte porušený novovekým žľabom (objekt 5). V tomto mieste sa nenašiel novoveký črep. Hrob bol bez inventára. Telo jedinca bolo uložené pri východnej strane hrobovej jamy. Skelet bol dobre zachovaný, lebka mala poškodenie v tvárovej časti. Hlava jedinca bola uložená v juhovýchodnej časti hrobu, nohy smerovali na severovýchod. Horné končatiny boli uložené vo vystretej polohe popri tele. Hrobová jama mala tvar pravidelného obdĺžnika s rozmermi: hĺbka 0,24 m, dĺžka 2,2 m, šírka 1,1 m.

Hrob 4 (obr. 3: 4) obsahoval dobre zachovanú kostru ľudského jedinca uloženého v pietnej polohe na chrbte vo východnej polovici hrobovej jamy. Lebka jedinca bola uložená na juhovýchodnej strane hrobovej jamy, nohy smerovali na severovýchod. Horné končatiny boli uložené vo vystretej polohe popri tele. Zo značne poškodené lebky sa podarilo zachrániť len časti spánkových kostí a fragmenty kostí neurokránia. Dobre zachované boli panvové kosti a dlhé kosti končatín. V zásype hrobovej jamy sa nenašiel žiadny nález. Hrobová jama tvaru takmer pravidelného obdĺžnika mala rozmery: hĺbka 0,18 m, dĺžka 2,3 m a šírka 1 m. V severnej časti bola hrobová jama nepatrne porušená novovekým žľabom (objekt 5).

Hrob 5 (obr. 3: 5) obsahoval kostru dospelého jedinca uloženého v pietnej polohe na chrbte vo východnej polovici hrobovej jamy. Hlava jedinca bola uložená na juhovýchodnej strane hrobovej jamy, nohy smerovali na severovýchod. V južnej časti hrobovej jamy pretína spodok novovekého žľabu (objekt 5), ktorý značne pomliaždil lebku, ktorá sa zachovala len v niekoľkých fragmentoch, rovnako dolná čeľust. Takmer neporušené boli kosti horných a dolných končatín, panvové kosti a chrbička. Horné končatiny boli uložené vo vystretej polohe popri tele. V spodnej časti hrobovej jamy sa podarilo zachytiť stopy po drevenej rakve. V zásype boli objavené pozostatky troch železných klincov (jedného nad lebkou a dve západne od lebky). Rozmery takmer pravidelného obdĺžnikového tvaru hrobovej jamy boli: hĺbka 0,24 m, dĺžka min. 2 m, šírka 1,1 m.

Tabela 1. Základné údaje jedincov zo skúmaných hrobov. Autor: S. Šáliová

	Pohlavie (Murail et al. 2005)		Dožity vek v rokoch			Telesná výška v cm (Sjøvolđ 1990)	Váha kostí (gr)
	Výsledok	Pravde- podobnosť	Lovejoy et al. 1985	Brooks/Suchey 1990	Schaefer et al. 2009		
Hrob 1	muž	99,79 %	35 - 44	23 - 66	NA	167,5 (+/- 4,49)	3024,9
Hrob 2	muž	96,47 %	35 - 44	27 - 66	NA	160,5 (+/- 4,49)	2505
Hrob 3	muž	99,91 %	40 - 49	NA	NA	169,4 (+/- 4,49)	2853,7
Hrob 4	žena	98,4 %	25 - 34	19 - 40	NA	162,1 (+/- 4,49)	2262,1
Hrob 5	žena	99,67 %	20 - 29	15 - 24	17 - 25	149,7 (+/- 4,49)	2209,1

Ľudské kostrové pozostatky boli podrobenej aj antropologickej analýze³, ktorá potvrdila, že ide o dospelých jedincov, dve ženy a troch mužov (tabela 1) s pomerne dobre zachovanými košťami. Antropologické zhodnotenie sa uskutočnilo s použitím štandardných antropologických metrických a aspektívnych metód na určenie pohlavia, odhad dožitého veku a odhad telesnej výšky. U každého jedinca bolo pohlavie určované na základe metrických údajov z panvových kostí s použitím programu DSP (Murail et al. 2005, 167-176). Vek jedincov bol určovaný pomocou metódy sledovania zmien na *facies auricularis* (Lovejoy et al. 1985, 15-28) a na *facies symphysialis* (Brooks/Suchey 1990, 227-238). V jednom prípade išlo o pozostatky mladého dospelého jedinca, na určenie veku bola preto použitá aj metóda podľa sledovania prirastania jednotlivých epifýz (Schaefer/Black/Scheuer 2009). Výška tela bola odhadnutá pomocou metódy organickej korelácie (Sjøvold 1990, 431-477), do rovnice bol dosadený vždy najdlhší rozmer stehennej kosti. Podrobne výsledky analýzy sú v tabelle 1.

V súbore boli zaznamenané aj prítomnosti niekoľkých anatomických variet a patológií. Napríklad muž z hrobu 1 mal zahojenú zlomeninu diafýzy pravej kosti laktóvej a na lebke mal sečnú ranu o dĺžke takmer 4 cm (obr. 4: 1). Muž z hrobu 2 mal kostné výrastky (osteofyty) na spojení pravej päty a členku, čo ho zrejme limitovalo pri chodení. Na panvových kostiach ženy z hrobu 4 bola zaznamenaná *sulcus praearicularis* - zmena, ktorá sa nachádza obvykle u žien, ktoré rodili, a čiastočný rozštiep oblúkov sakrálnych stavcov, čo jej zrejme zapríčňovalo bolesti v krížoch. Zaujímavé je, že ženy vykazovali v oboch ramenných kostiach *foramen supratrochleare* (nadkladkový otvor; obr. 4: 2, 3), čo by mohlo naznačovať príbuznosť oboch žien.

Z paleopatologických zmien na kostrových pozostatkoch bol teda v súbore zaznamenaný výskyt degeneratívno-produktívnych zmien, čo môže mať súvis s nadmerným zaťažovaním jedincov v dôsledku pracovných aktivít alebo samotného starnutia.

Ďalšie tri kostrové hroby, ktoré boli nepochybne súčasťou pohrebiska, boli porušené v severovýchodnej časti skúmanej plochy, v mieste rýh vodovodnej kanalizácie (Borzová/Pažinová 2014, 70). Tvary týchto hrobových jám nie sú známe, pretože boli porušené lyžicou bagra pri hĺbení kanalizácie. Ich dĺžka sa pohybovala do 2 m. Vo všetkých troch zrejme ležali dospelí jedinci uložení na chrbte a v dvoch prípadoch boli zaznamenané aj stopy po spráchnivenom dreve (pozostatok rakvy?) pod telami.

Obr. 4. Štúrovo, Sobieskeho ulica. Parcela č. 166/27.

1 – sečná rana na lebke muža z hrobu 1; 2 – nadkladkový otvor (*foramen supratrochleare*) na pravej ramennnej kosti ženy z hrobu 4; 3 – nadkladkový otvor na pravej ramennnej kosti ženy z hrobu 5.

Foto: S. Šáliová

³ Okrajovo boli zaznamenané aj prípadné anatomické variety jednotlivých kostí, alebo patológie. Na riadne zhodnotenie zdravotného stavu jedincov paleopatológ oslovený neboli.

Datovanie pohrebiska

Už počas odkryvu hrobov sa miestni obyvatelia vyjadrovali, že sa podarilo nájsť zabudnutý cintorín dávnych obyvateľov stredovekého Kakathu⁴. Možno sa ani veľmi nemýlili. Hoci samotné hroby, žiaľ, neobsahovali žiadne prídatky, ktoré by pomohli k ich časovému zaradeniu do konkrétneho historického obdobia, je možné pátrať v dejinách Štúrova na základe písomných, ikonografických a kartografických prameňov.

Rozkvet osídlenia osady Kakath, zaznamenaný medzi tatárskym vpádom (1241 – 1242), resp. po vymretí Árpádovcov a konsolidácii pomerov v Uhorsku po nástupe Karola Róberta na trón v roku 1308 a tureckou okupáciou (od roku 1543), je pozorovateľný v postupnom rozširovaní sa osídlenia pozdĺž dunajského brehu, ktorý príťahoval obchodníkov a kupcov hlavne kvôli prístavu. Začiatkom 14. storočia mal Kakath 250 obyvateľov, čo na dané obdobie znamenalo veľkú osadu (*Mravík* 1968, 26). Ďalším pozitívnym impulzom bolo postavenie dunajského pontónového mosta medzi Kakathom a Ostrihomom v roku 1397 (*Mravík* 1968, 27). V roku 1496 sa tu už nachádzalo 46 domov, pričom v dobových listinách a vizitáciach sa uvádza, že obyvateľstvo tvorili hlavne kupci a Kakath sa stal strediskom výmenného trhu (*Mravík* 1968, 27). Tento rozkvet a pomerne pokojné časy narušili osmanské vojská, ktoré od roku 1529 podnikali útoky proti ostrihomskej pevnosti i výpady na ľavý breh Dunaja. V daňovom súpise z roku 1531 je Parkan (Štúrovo) už uvádzaný ako poškodená osada (*Mravík* 1968, 29). A hoci osada nezanikla ani po dobytí Ostrihomu a parkanskej pevnosti v roku 1543 Turkami, počet obyvateľov sa značne zredukoval.

Pohrebisko, ktoré bolo z malej časti odkryté v rámci nášho výskumu sa, žiaľ, v písomných prameňoch nenachádza a faktom je, že nie je zaznamenané ani na novovekých historických mapách. Chýba na všetkých troch vojenských mapovaniach⁵ a neobjavuje sa ani na mape ostrihomskej stolice (*Mappa Comitatus Strigoniensis, Methodo Astronomico Geometrica concinnata*), vyhotovenej okolo roku 1740 S. Mikovínim⁶. K dispozícii je ešte aj staršia mapa z roku 1604 vyhotovená Giovanniom Domenicom Jaciottom (*Kuzma* 2012, 76, tab. VI: 3), kde taktiež nie je zaznamenaný žiadny cintorín v okolí hustejšieho osídlenia mesta oproti ostrihomskému hradnému kopcu (v blízkosti ľavého brehu Dunaja). Samozrejme, nemožno vylúčiť, že pietne miesto sa jednoducho do historických máp nezaznačilo (na 2. a 3. vojenskom mapovaní je však cintorín lokalizovaný už na mieste dnešného štúrovského cintorína v centrálnej časti mesta). Na druhej strane je možná aj skutočnosť, že zdokumentované pohrebisko v severovýchodnej časti mesta v novoveku už neslúžilo svojmu pôvodnému účelu a z rôznych dôvodov, napr. strategických alebo z potreby využitia poľnohospodárskej pôdy, bolo miesto splanírované a v teréne sa tak nezachovalo. K tomu mohlo dôjsť už počas tureckej okupácie Štúrova, ktoré Osmani držali pod nadvládou od 1543 až do 1683⁷. Za týchto 140 rokov (5 generácií) sa vrcholnostredoveký cintorín mohol vytratíť z kolektívnej pamäti a po vrátení sa obyvateľov do Štúrova, po skončení tureckej nadvlády, pôvodné pietne miesto už nemuselo byť vôbec

⁴ Názov osady Kakath nachádzame prvýkrát v zakladacej listine opátstva v Hronskom Sv. Beňadiku z roku 1075, vydanej Gejzom I., v ktorom kláštoru panovník daroval „*Villa Kakath*“, čo zahŕňalo 10 usadlostí rybárov a prievozníkov, ktorí bývali na vyvýšenine okolo letohrádku „*Kakathvár*“, nachádzajúcej sa na náprotívnom, ľavom brehu Dunaja, oproti Ostrihomu. Ďalšia listina z obdobia Gejzu II. svedčí o soľnom mýte, čím sa Kakath stal významnou tržnou osadou, do ktorej prichádzali noví osadníci, ktorí vykonávali strážne služby pri soľných skladoch. V roku 1215 Ondrej II. zriadil v osade Kakath prístavné mýto, pričom v listine sa osada spomína ako strážna bašta kráľovského hradu a ostrihomského arcibiskupstva. Názov Kakath sa s rôznymi obmenami Kochot, Cocot, Kakatin, Kakas, Kakathvár používal až do 16. storočia. (text v poznámke spracovaný podľa *Györffy* 1987; *Kolektív* 1986, 262; *Mravík* 1968, 21, 22).

⁵ Prvý (Jozefské) vojenské mapovanie – 1782 – 1785; druhé (Františkovo) vojenské mapovanie – 1819 – 1859; tretie vojenské mapovanie – 1869 – 1887. Mapy sú voľne dostupné na stránke <http://mapire.eu/en/>. Je tu možný aj synchronizovaný pohľad na súčasný mapový podklad, snímky z GoogleEarth a viaceré historické vojenské mapovania.

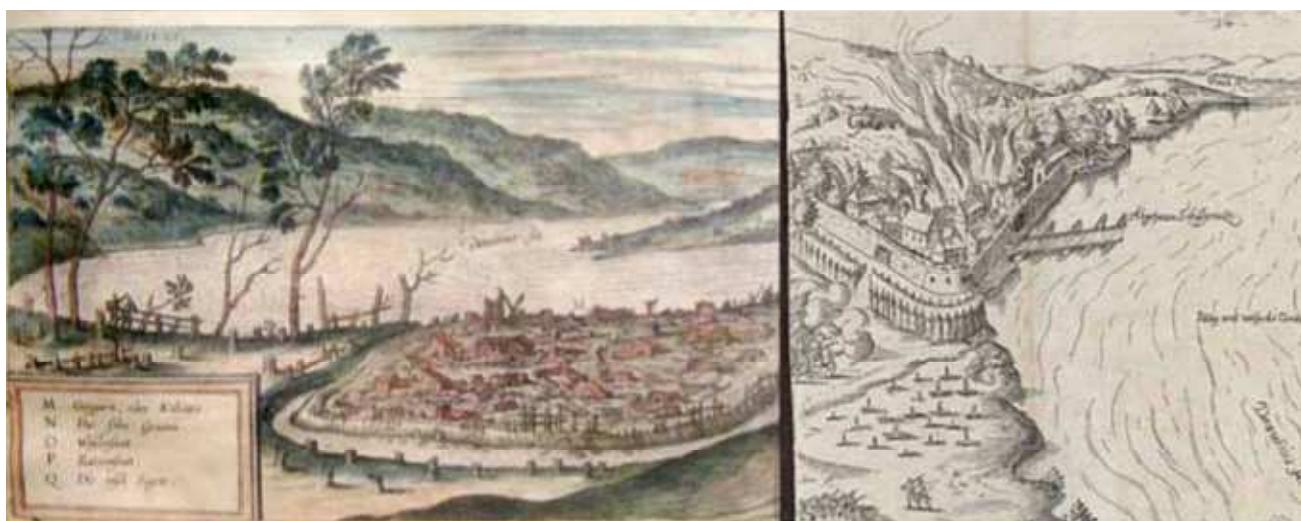
⁶ Mapa bola súčasťou rozsiahlej práce Mateja Bela s názvom „*Notitia Hungariae Novae Historico Geographica*“. Práca vrátane mapy je voľne dostupná na stránke <https://library.hungaricana.hu>.

⁷ Poľský panovník Ján Sobiesky porazil turecké vojská v bitke pri Párkány (mad'. názov Štúrova) 9. októbra 1683 a tým končí turecká nadvláda v Uhorsku.

viditeľné, a teda ani využívané.

Detailná ikonografická pamiatka sa zachovala z čias osmanskej nadvlády. Na kolorovanej rytine G. Hufnagela z roku 1595 (obr. 5, vľavo) je zobrazený cisárskym vojskom dobytý Ostrihom (*Strigonium. Gran*) a obrázok obsahuje aj ľavobrežnú tureckú predsunutú palánku⁸ na mieste bývalej dediny Kakath. Hoci ani tu nie je zaznačený cintorín, z maľby je jednoznačné, že na ľavom brehu Dunaja existovala väčšia opevnená osada s murovanými domami a ďalšími stavbami, ktoré podľahli obrovskej skaze a požiaru pri obliehaní.

Veduta W. Meyerpecka zobrazujúca rovnako obliehanie Ostrihomu z roku 1595 ukazuje Štúrovo (Gokarn) s mohutnými plameňmi a s poškodeným pontónovým mostom. Na tomto zobrazení sa nachádza aj cintorín s niekoľkými hrobmi označenými pomníkmi, ktoré sú lokalizované na brehu Dunaja pred samotnou opevnenou osadou (obr. 5, vpravo).

Obr. 5. Cisárskym vojskom zničené Štúrovo (Goggarn, Kakath) na brehu Dunaja po bojoch v roku 1595. Vľavo – rytina G. Hufnagela. Vpravo – veduta W. Meyerpecka. Zdroj: <http://svetgeografie.blogspot.sk/2015/01/ostrihom-naslovensku-by-sme-snad-s.html>

Ak si teda zhrnieme uvedené skutočnosti, nie je vylúčené, že objavené pohrebisko mohli využívať miestni obyvatelia práve vo vrcholnom stredoveku, jednoznačným dôkazom však zatiaľ nedisponujeme. Nesmieme ale zabudnúť, že v zemi zostali desiatky ďalších hrobov a v prípade, že stavebná činnosť v tejto časti Štúrova bude ďalej pokračovať, je nevyhnutné, aby tu bol realizovaný rozsiahly záchranný archeologický výskum. A možno práve v niektorom z hrobov sa nachádza aj odpoved' na časové zaradenie celej nekropoly.

ZÁVER

V príspevku bola predstavená doposiaľ nepublikovaná archeologická lokalita, ktorú skúmala Katedra archeológie Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v roku 2009. V rámci zaznamenaného polykultúrneho osídlenia na mieste stavby polyfunkčného bytového komplexu Rezidencia Sobieski bola odkrytá aj časť kostrového pohrebiska. Lokalita sa nachádza v severovýchodnej časti Štúrova, v blízkosti dunajského brehu. Na základe v článku analyzovaných prameňov je veľká pravdepodobnosť, že pohrebisko bolo využívané vo vrcholnom stredoveku, resp. na začiatku novoveku, teda v čase rozkvetu osídlenia Kakathu. Ide o dôležitý prameň osvetľujúci menej známe dejiny Štúrova a analyzované celky priniesli nový pohľad na život ľudí, ktorí túto oblasť obývali.

⁸ Po roku 1543 (dobytie Ostrihomu) zriadili Turci na náprotivnom brehu Dunaja predsunutú drevozemnú palánku Džigerdelen (na území dnešného Štúrova).

LITERATÚRA

- Beljak* 2010 – J. Beljak: Germánske osídlenie v Štúrove a na dolnom Pohroní v staršej dobe rímskej. *Zborník SNM* 104, Archeológia 20, 2010, 141-174.
- Beljak/Kolník* 2008 – J. Beljak/T. Kolník: Štruktúra a vývoj germánskej osady v Štúrove. In: E. Droberjar/B. Komoróczy/D. Vachútová (eds.): *Barbarské sídlište: chronologické, ekonomicke a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů. Archaeologie barbaru* 2007. Brno 2008, 129-146.
- Borzová/Pažinová* 2014 – Z. Borzová/N. Pažinová: Terénnne aktivity Katedry archeológie FF UKF v Nitre. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2009, 2014, 68-73.
- Brooks/Suchey* 1990 – S. Brooks/J. M. Suchey: Skeletal age determination based on the os pubis: a comparision of the Ascádi-Nemeskéri and Suchey-Brooks methods. *Human Evolution* 5, 1990, 227-237.
- Farkaš* 2002 – Z. Farkaš: Nálezy ľudských pozostatkov v prostredí kultúry ľudu s lineárhou keramikou na Slovensku. *Archeologické Rozhledy* 54, 2002, 23-43.
- Győrffy* 1987 – G. Győrffy Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza II. Budapest 1987, 646 o.
- Hanzelová/Kuzma/Rajtár* 1996 – E. Hanzelová/I. Kuzma/J. Rajtár: Letecká prospekcia na Slovensku. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1994, 1996, 81-88.
- Hunka* 2016 – J. Hunka: Stredoveké mince zo Štúrova a okolia zo 6.-16. storočia. *Študijné Zvesti AÚ SAV* 59, 2016, 65-73.
- Kolektív* 1986 – Kolektív: Vojenské dejiny Československa (1526-1918). Praha 1986.
- Kolník* 1962 – T. Kolník: Nové sídliskové nálezy z doby rímskej na Slovensku. *Archeologické Rozhledy* 14, 1962, 344-368, 371-380.
- Kolníková* 1981 – E. Kolníková: Prírastok mincí v AÚ SAV v roku 1980. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1980, 1981, 138-149.
- Kuzma* 2012 – I. Kuzma: Vojenské mapovania uhorského kráľovstva na južnom Slovensku a diaľkový prieskum. *Študijné Zvesti AÚ SAV* 52, 2012, 63-118.
- Kuzma/Bartík* 2013 – I. Kuzma/M. Bartík: Letecká prospekcia na Slovensku v roku 2009. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2009, 2013, 132-158.
- Kuzma/Bartík* 2015 – I. Kuzma/M. Bartík: Turecké opevnenie v Štúrove. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2010, 2016, 146-148.
- Lovejoy et al.* 1985 – O. C. Lovejoy/R. Meindl/Th. Pryzbeck/R. P. Mensforth: Chronological Metamorphosis of the Auriculr Surface of the Illium: A New Method for the determination of Adult Skeletal Age at Death. *American Journal of Physical Anthropology* 68, 1985, 15-28.
- Mravík* 1968 – J. Mravík. Štúrovo a okolie po stránke historickej a turistickej. Bratislava 1968, 104 s.
- Murail et al.* 2005 – P. Murail/J. Brůžek/F. Houet/E. Cunha: DSP: A Tool for Probabilistic Sex Diagnosis Using Worldwide Variability in Hip-bone Measurements. *Bulletin et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris* 17, 2005, 167-176.
- Němejcová-Pavúková* 1973 – V. Němejcová-Pavúková: Zu Ursprung und Chronologie der Boleráz-Gruppe. In: B. Chropovský (Hrsg.): *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*. Bratislava 1973, 297-316.
- Němejcová-Pavúková* 1979 – V. Němejcová-Pavúková: Počiatky bolerázskej skupiny na Slovensku. *Slovenská archeológia* 27/1, 1979, 17-55.
- Ožďáni* 1985 – O. Ožďáni: Výsledky záchranného výskumu v Štúrove v Obidskej pustie. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1984, 1985, 182-184.
- Ožďáni* 1986 – O. Ožďáni: Druhá výskumná sezóna v Štúrove-Obide. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1985, 1986, 177-179.
- Ožďáni* 2011 – O. Ožďáni: Ojediné nálezy z doby bronzovej v Štúrove. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2008, 2011, 201, 202.
- Pavúk* 1982 – J. Pavúk: Vorbericht über die Ausgrabung der neolithischen Siedlung in Štúrovo. /44/

- In: J. Pavúk (ed.): Siedlungen der Kultur mit Linearkeramik in Europa. Internationales Kolloquium. Nitra 1982, 207-226.
- Pavúk 1989 – J. Pavúk: Linearkeramische Hausgrundrisse von Štúrovo und Bylany: Ein Vergleich. In: J. Rulf (ed.): Bylany Seminar 1987. Praha 1989, 195-198.
- Pavúk 1994 – J. Pavúk: Štúrovo. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe. Nitra 1994, 284 S.
- Pavúk/Romsauer 1975 – J. Pavúk/P. Romsauer: Výsledky prieskumu v Obide. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1974, 1975, 77, 78.
- Pažinová/Borzová 2009 – N. Pažinová/Z. Borzová: Štúrovo, ulica Sobieski, Východné nábrežie, č. parcely 166/27 – južná polovica. Výskumná dokumentácia z archeologickej výskumu č. 03/2009. Katedra archeológie UKF. Nitra 2009, 77 s.
- Pažinová/Chmelo 2012 – N. Pažinová/L. Chmelo: Neue keramische Funde der Boleráz-Gruppe aus Štúrovo – Sobieski Strasse und die Verbreitung der Boleráz/frühen Badener Kultur im unteren Grantal, Südwestslowakei. Acta Archaeologica Carpathica 47, 2012, 53-90.
- Schaefer/Black/Scheuer 2009 – M. Schaefer/S. Black/L. Scheuer: Juvenile Osteology: A Laboratory and Field Manual. London 2009, 369 p.
- Sjøvold 1990 – T. Sjøvold: Estimation of stature from long bones utilizing the line of organic correlation. Human Evolution 5, 1990, 431-447.
- Tirpák 1982 – J. Tirpák: Geofyzikálne prieskumy archeologickej lokalít. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1981, 1982, 275-278.
- Točík 1968 – A. Točík: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Štúrovo. Bratislava 1968, 130 S.
- Zábojník 1982 – J. Zábojník: Výskum slovansko-avariského pohrebiska v Štúrove-Obide. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1981, 1982, 305-308.
- Zábojník 1984 – J. Zábojník: Tretia sezóna výskumu pohrebiska a sídliska z obdobia Avarskej ríše v Štúrove-Obide. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1983, 1984, 225.
- Zábojník 1985 – J. Zábojník: Výskum pohrebiska a sídliska z obdobia avarského kaganátu v Štúrove-Obide. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1984, 1985, 257-259.
- Zábojník 1988 – J. Zábojník: On the problems of settlements of the Avar Khaganate Period in Slovakia. Archeologické Rozhledy 40, 1988, 401-437.

RESUMÉ

Kakath forgotten cemetery discovered?

The town of Štúrovo (Nové Zámky district), situated near the confluence of the Hron and Danube rivers in the south-western part of the Podunajská pahorkatina hills, is – from the aspect of archaeological sources – part of a rich area settled from Prehistory almost continuously until now. It was possible to document the previously unknown site within archaeological rescue researches carried out by the Department of Archaeology of the Constantine the Philosopher University in Nitra in 2009. It is an inhumation burial ground in the north-eastern part of Štúrovo (plot no. 166/27) studied during the construction of the multifunctional complex called Rezidencia Sobieski near the Danube river bank (Figure 1). As early as preparation and levelling of the building site was carried out, archaeological features (Figure 2) appeared, clearly looming in the sand-clay subsoil; they were visible 0.5-0.7 m below the current terrain level. The oldest finds include two settlement/waste pits (features 9 and 10) dated to the Boleráz group of the Baden Culture (Pažinová/Chmelo 2012, 53-90). Other traces of settlement on the site can be dated to the High Middle Ages or even Postmedieval Period (Borzová/Pažinová 2014, 70, 71).

Identification of a large inhumation burial ground was the biggest surprise; five complete (Figure 3) and three disturbed burials were documented there (Borzová/Pažinová 2014, 70). In four burials (burials 2-5), a younger interference of the burial pit and skeletons of the buried individuals has been detected.

In the northern part of the investigation area (towards a nearby forest, or Kamenická

cesta street), some sections not endangered by the construction were also slightly trimmed in several places to estimate the size of the site as precisely as possible. It seems that in the north-eastern part of Štúrovo between today's Sobieskeho ulica street and the thermal resort of Vadaš, there was a large burial ground in the past; at least a few dozens of people found their eternal rest there.

Human skeleton remains were submitted to anthropological analysis which proved that they belonged to adult individuals – two women and three men (Table 1) with rather well preserved bones. Presence of several anatomical varieties and pathologies were observed in the collection. For instance, the man from burial 1 had a healed fracture of diaphysis of the right elbow bone and an almost 4 cm long slash wound in the skull (Figure 4: 1). The man from burial 2 had bone spurs (osteophytes) on the joint between the right heel and ankle which probably limited his walking abilities. *Sulcus praeauricularis* – a change typical for females who gave birth to a child – was observed on the ilium of the woman from burial 4 as well as partial spondyloschisis of lumbosacral vertebrae archs; this was probably causing her pain in the lumbar spine. It is interesting that there was *foramen suprattrochleare* in both humeri (a small hole above the trochlea; Figure 4: 2, 3), which could suggest their kinship.

From the aspect of dating of the discovered necropolis, it is noteworthy that while the burials were being uncovered, the local people said that a forgotten cemetery of the past inhabitants of medieval Kakath (Štúrovo) had been found. The settlement flourished between the Tatar invasion (1241 - 1242), or the end of the Árpád dynasty, as well as consolidation of the situation in Hungary after the enthronement of Charles Robert in 1308 and the Turkish occupation (since 1543). It is observable in the continuous expansion of the settlement along the Danube river bank which attracted traders and merchants mainly because of the port. Construction of a pontoon bridge over the Danube between Kakath and Esztergom in 1397 was also a positive element (Mravík 1968, 27). The bloom and rather peaceful times were interrupted by Ottoman troops which kept attacking the Esztergom fort and the left bank of the Danube since 1529. In the tax register from 1531, Parkan (Štúrovo) is called a damaged settlement (Mravík 1968, 29). Although the settlement did not disappear after Esztergom and Parkan fort had been conquered by the Turks in 1543, the number of inhabitants was reduced rather remarkably. The Turkish occupation of Štúrovo lasted until 1683, when Polish King John Sobieski defeated the Turkish troops in the battle of Štúrovo.

The burial ground partly uncovered during our investigation is, unfortunately, absent in written sources and, as a matter of fact, it has not been recorded on postmedieval historical maps either. It does not appear in any of the three military mappings and it cannot be found on the map from 1604 (Kuzma 2012, 76, tab. VI: 3) or the map of the Esztergom county created by S. Mikovíni approx. in 1740.

Of course, we cannot exclude the possibility that the place of piety was simply not recorded in historical maps (in the 2nd and 3rd military mappings, the cemetery is located on the site of today's Štúrovo cemetery in the central part of town). On the other hand, it is possible that the documented burial ground was not used for its original purposes in the Postmedieval Period and, for many reasons, e. g. strategical, or need for farmland, the area was levelled and thus, has not been preserved in the terrain.

The burial ground together with the burials marked with tombstones, which is located on the Danube river bank before Štúrovo, appears on a veduta by W. Meyerpeck representing the siege of Esztergom from 1595 (Figure 5, right). The same event is depicted on a coloured engraving by G. Hufnagel (Figure 5, left) which, although it does not show the cemetery, is a proof that a fortified settlement with bricked houses and other structures existed on the left bank of the Danube; the buildings were destroyed and burned during the siege.

On the basis of the aforementioned, it is possible that the discovered burial ground could have been used by the local people in the High Middle Ages. Nevertheless, we still do not have a proof to confirm that. We must not forget, however, that dozens of other

burials remained uncovered and they can be hiding the answer to the question of the whole necropolis's chronological classification.

Captions

Figure 1. Štúrovo, Sobieski Street. Plot no. 166/27. The studied polycultural site is marked with red. Author: N. Beljak Pažinová

Figure 2. Štúrovo, Sobieski Street. Plot no. 166/27. Excavated area with studied features. Excavated burials marked with blue (male) and pink (female) colours. Supposed continuation of the burial ground is hatched with red colour. Author of the layout: M. Borza, adjusted by N. Beljak Pažinová

Figure 3. Štúrovo, Sobieski Street. Plot no. 166/27. Excavated burials: 1 – burial No. 1, 2 – burial No. 2, 3 – burial No. 3, 4 – burial No. 4, 5 – burial No. 5 (K – nail). Drawing by: N. Beljak Pažinová, Z. Borzová

Figure 4. Štúrovo, Sobieski Street. Plot no. 166/27. 1 – slash wound on a male skull from burial No. 1; 2 – *foramen suprattrochleare* on the right humerus of a female from burial No. 4; 3 – *foramen suprattrochleare* on the right humerus of a female from burial No. 5. Photo by: S. Šáliová

Figure 5. Štúrovo (Goggarn, Kakat) on the Danube river bank destroyed by imperial army after the battle in 1595. Left – engraving by G. Hufnagel. Right – veduta by W. Meyerpeck. Source: <http://svetgeografie.blogspot.sk/2015/01/ostrihom-naslovensku-by-sme-snad-s.html>

Table 1. Basic data of the individuals from the studied burials. Author: S. Šáliová

Translated by Viera Tejburová

doc. PhDr. Noémi Beljak Pažinová, PhD.

Katedra archeologie, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Hodžova 1, 949 74 Nitra, Slovenská republika

nbpazinova@ukf.sk

Mgr. Soňa Šáliová

Ústav antropologie, Laboratoř morfologie a forenzní antropologie, Přírodovědecká fakulta,

Masarykova univerzita v Brně

Kotlářská 2, 611 37 Brno, Česká republika

375889@mail.muni.cz

